

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ: СУДОВА СТАДІЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ

UKRAINE AGAINST THE RUSSIAN FEDERATION: CASE PROCEEDINGS

Бойко І.С.,
к.політ.н., доцент,

доцент кафедри морського права

Національний університет «Одеська морська академія»

У статті аналізуються вимоги позовних заяв України проти Російської Федерації, що подані до міжнародних судових установ (Міжнародний суд ООН, Міжнародний трибунал з морського права, Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини). Доводиться, що звернення до міжнародних судів не стосуються встановлення факту збройної агресії Російської Федерації проти України, вирішення питання про відповідальність держави-агресора, визначення форм та обсягу цієї відповідальності.

Ключові слова: російсько-український збройний конфлікт, позовна заява, Міжнародний суд ООН, Міжнародний трибунал з морського права, Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини.

В статье анализируются требования исковых заявлений Украины против Российской Федерации, которые представлены в международные судебные учреждения (Международный суд ООН, Международный трибунал по морскому праву, Международный уголовный суд, Европейский суд по правам человека). Доказывается, что обращение в международные суды не касаются установления факта вооруженной агрессии Российской Федерации против Украины, решения вопроса об ответственности государства-агрессора, определения форм и объема этой ответственности.

Ключевые слова: российско-украинский вооруженный конфликт, исковое заявление, Международный суд ООН, Международный трибунал по морскому праву, Международный уголовный суд, Европейский суд по правам человека.

The analysis of the statement of claims Ukraine against the Russian Federation, submitted to the international judicial institutions, led to the following conclusions. Diplomatic methods of resolving the Russian-Ukrainian armed conflict have been applying for three years by Ukraine is not an effective ways of settling inter-state conflict. Ukraine argued that the occupation and subsequent annexation attempt by the Russian Federation ARC and Sevastopol, as well as illegal actions of Russia in the east of Ukraine entirely fall within the definition of aggression under paragraphs a), b), c), d), e), g) of the Art. 3 of the annex to General Assembly resolution «Definition of Aggression» (3314(XXIX)). The appeals to the international courts – the International Court of Justice, the International Tribunal for Law of the Sea, the International Criminal Court, the European Court of Human Rights – don't concern the finding of armed aggression by Russia against Ukraine, the matter of responsibility of the aggressor, determination of the form and extent of this responsibility. It is quite possible to receive the positive proceedings for Ukraine in the International Criminal Court, but it can only be completed with establishing the criminal responsibility of officials of the Russian Federation for crimes of war and crimes against humanity committed during the armed aggression against Ukraine. The matter of responsibility of the Russian Federation as the state-aggressor will not consider by the ICC.

Key words: Russian-Ukrainian armed conflict, statement of claim, International Court of Justice, International Tribunal of the Law of the Sea, International Criminal Court, European Court of Human Rights.

Дипломатичні (політичні або досудові) засоби врегулювання російсько-українського конфлікту здійснювались Україною протягом трьох років, але міжнародний конфлікт триває, незважаючи на те, що Генеральна Асамблея ООН ухвалила Резолюцію 71/205 «Ситуація з правами людини в АР Крим та місті Севастополь (Україна)», в якій вперше в офіційних документах ООН Російська Федерація визнається державою-окупантом та була засуджена критична ситуація у сфері прав людини в окупованому Криму [1].

Метою статті є дослідження судових інструментів щодо вирішення конфлікту між Росією та Україною.

Проблема порушення територіальної цілісності та суверенних прав України турбує українських та зарубіжних науковців. Юристи-міжнародники присвячують монографічні дослідження аналізу російсько-українського збройного конфлікту. Першим таким твором вийшла друком колективна монографія «Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право» ще влітку 2014 р. [2]. Задорожній О. В. провів комплексне міжнародно-правове дослідження відносин, пов'язаних з міждержавною взаємодією Російської Федерації та України з «кримського питання» та подій на сході України. Наукові монографії вченого – «Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права», «Анексія Криму – міжнародний злочин», «Російська докрина міжнародного права после аннексии Крыма», – творчий результат дослідження [3].

Важливі складові проблеми аналізуються юристами-міжнародниками України. Так, Бабін Б. В., Василенко В. А., Гнатюкський М. М., Задорожній О. В., Хамідова М. Ф. вивчають причини, політико-правові оцінки російсько-

української війни 2014 р.; надають міжнародно-правову кваліфікацію дій Російської Федерації на сході України як акту агресії; характеризують національні та міжнародні механізми реагування на порушення прав людини, спричинені збройною агресією; визначають роль міжнародних судових установ в захисті прав людини під час збройного конфлікту; надають кваліфікацію міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ; розглядають принцип компліментарності Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії [4].

Зарубіжні спеціалісти з міжнародного права також фокусують увагу на визначенні причин та наслідків збройного конфлікту між Російською Федерацією та Україною [5].

16 січня 2017 р. Україна порушила справу за № 166 у Міжнародному Суді ООН проти Російської Федерації, звинувачуючи її в порушенні Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09 грудня 1999 р. і Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р. [6]. Обидві держави є учасниками цих двох інструментів.

06–09 березня 2017 р. відбулися слухання у справі України проти Росії.

Серед складу суду, крім діючих 15 членів, є по одному представнику від кожної зі сторін – судді ad hoc. Відповідно до правил Суду, якщо у його складі немає громадянина тієї країни, що є стороною справи, така держава може призначити суддю ad hoc. При цьому суддя ad hoc не обов'язково повинен бути громадянином держави, яка його призначила. Користуючись цим правом, Російська Федерація призначила російського суддю Леоніда Скотнікова, а Україна – італійського суддю Фаусто Покара.

На думку України, Росія порушила ст. ст. 8, 9, 10, 11, 12 та 18 Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму [7]. Тому повний перелік позовних вимог наступний: а) негайно і беззастережно припинити і відмовитися від подальшого надання будь-якої підтримки, включаючи фінансування, озброєння і підготовку незаконних збройних груп, що вчиняють акти тероризму в Україні; б) негайно докласти всіх зусиль, щоб гарантувати, що вся зброя, надана таким збройним групам, вивезена з України; с) безпосередньо здійснювати належний прикордонний контроль, щоб не допустити нові акти фінансування тероризму, у т. ч. – постачання зброї з території Російської Федерації на територію України; д) негайно припинити постачання грошей, зброї та іншого майна з території Російської Федерації та окупованого Криму для незаконних збройних формувань, що вчиняють акти тероризму в Україні, включаючи заморожування всіх банківських рахунків, використовуваних для їх підтримки; е) негайно заборонити всім російським чиновникам дії з фінансування тероризму в Україні, у т. ч. міністру оборони Російської Федерації Сергію Шойгу; заступнику голови Держдуми Російської Федерації Володимирі Жириновському; депутатам Держдуми Сергію Миронову і Геннадію Зюганову, а також порушити судове переслідування стосовно цих та інших осіб, відповідальних за фінансування тероризму; ф) негайно надати всебічне сприяння Україні у розгляді поточних і майбутніх запитів про надання допомоги в розслідуванні та щодо припинення фінансування тероризму з боку незаконних збройних формувань; г) повністю відшкодувати втрати, пов'язані зі збиттям рейсу МН17 Малайзійських авіаліній; h) повністю відшкодувати втрати, пов'язані з обстрілом мирних жителів у Волновасі; і) повністю відшкодувати втрати, пов'язані з обстрілом мирних жителів у Маріуполі; j) повністю відшкодувати втрати, пов'язані з обстрілом мирних жителів у Краматорську; k) повністю відшкодувати втрати, пов'язані з вибухами, спрямованими проти мирного населення в Харкові; l) повністю відшкодувати втрати, пов'язані з усіма іншими терористичними актами, які Російська Федерація спричинила, сприяла їм або підтримувала їх, фінансуючи тероризм та не вживаючи заходів для запобігання і розслідування фінансування тероризму [7].

Україна просить Міжнародний Суд ООН зобов'язати Російську Федерацію виконати свої зобов'язання по Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, зокрема: а) негайно припинити і утримуватися від подальшої реалізації політики культурної зачистки, вжити всіх необхідних і належних заходів для гарантування повного і рівного захисту для всіх груп в окупованому Росією Криму, включно з кримськими татарами та етнічними українцями; б) негайно відновити права Меджлісу кримськотатарського народу і лідерів кримських татар в окупованому Росією Криму; с) негайно відновити права кримськотатарського народу в окупованому Росією Криму на участь у культурних заходах, включаючи щорічне відзначення річниця їх депортації з Криму; d) негайно вжити всі необхідні і належні заходи для припинення зникнення і вбивства кримських татар в окупованому Росією Криму, повною мірою і належним чином розслідувати зникнення Решата Аметова, Тимура Шаймарданова, Ервіна Ібрагімова і всіх інших жертв; е) негайно вжити всі необхідні і належні заходи для припинення невинуватих і безпідставних обшуків і арештів кримських татар в окупованому Росією Криму; f) негайно відновити ліцензії і вжити всі інші необхідні і належні заходи для відновлення роботи кримськотатарських ЗМІ в окупованому Росією Криму; g) негайно припинити втручання у кримськотатарську освіту і вжити всі необхідні і належні заходи для відновлення освіти кримськотатарською мовою в окупованому Росією Криму; h) негайно припинити втручання до освіти етнічних українців і вжити всі необхідні і належні заходи

для відновлення навчання українською мовою в окупованому Росією Криму; і) негайно відновити права етнічних українців щодо їх участі в культурних заходах в окупованому Росією Криму; j) негайно вжити всі необхідні і належні заходи, щоб забезпечити вільне функціонування україномовних ЗМІ в окупованому Росією Криму; k) провести повне відшкодування всім жертвам політики Російської Федерації щодо культурної зачистки та дискримінації в окупованому Росією Криму [7].

Окрім позовних вимог (виконання яких ООН вимагатиме лише в разі задоволення позову Києва та після винесення остаточного рішення), Україна 16 січня 2017 р. подала також прохання про вжиття тимчасових заходів, щодо яких Міжнародний Суд ООН прийняв рішення [Order] 19 квітня 2017 р. Згідно з рішенням Суду Російська Федерація в окупованому Криму має: а) утримуватись від збереження або застосування нових обмежень на права кримськотатарської спільноти зберігати свої представницькі інституції, включаючи Меджліс кримськотатарського народу; б) забезпечити доступ до освіти українською мовою [8].

Що стосується рішення в частині застосування Міжнародної конвенції про протидію фінансуванню тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародний Суд ООН підтвердив наявність спору між Україною та Російською Федерацією щодо застосування Конвенцій; визнав дотримання Україною необхідної досудової процедури; визнав наявність своєї попередньої («prima facie») – «юрисдикція на перший погляд») юрисдикції щодо цього спору [8].

Остаточне рішення Міжнародного Суду ООН залежатиме від того, чи вдасться Україні знайти достатньо беззаперечних доказів щодо обох конвенцій до 12 червня 2018 р. (див. таблицю).

14 вересня 2016 р. Міністерство закордонних справ України офіційно надіслало Міністерству закордонних справ Російської Федерації повідомлення про арбітраж і позовну заяву про ініціювання арбітражного розгляду відповідно до Додатку VII до Конвенції ООН з морського права 1982 р. В позовній заяві вказано, що Російська Федерація порушила положення Конвенції щодо прав України як прибережної держави в прилеглих до Криму акваторіях в Чорному морі, Азовському морі та Керченській протоці (зокрема, захоплення родовищ мінеральних ресурсів і незаконний видобуток нафти й газу на континентальному шельфі України в Чорному морі; здійснення узурпації права на регулювання рибальства, незаконний вилов риби та недопущення українських рибальських компаній до вилову риби в морських акваторіях, які прилягають до Кримського півострова; без згоди України ведення будівництва газопроводу, лінії електропередачі та мосту через Керченську протоку; блокування транзиту українських суден через Керченську протоку та узурпація навігаційних прав; без згоди України дослідження археологічних та історичних об'єктів на дні Чорного моря).

Приєднуючись до Конвенції ООН з морського права, Україна і Російська Федерація погодилися на процедуру врегулювання спорів шляхом арбітражу, рішення якого є обов'язковим до виконання сторонами. Склад арбітражу було сформовано в оперативні терміни з компетентних і незалежних експертів у сфері міжнародного морського права: Суддя Пайк (Південна Корея) – призначений Президентом Міжнародного трибуналу з морського права; Суддя Бугетайя (Алжир); Суддя Гомез-Робледо (Мексика); Професор Льов (Велика Британія) – призначений Україною; Суддя Голіцин В. – призначений Російською Федерацією.

Міжнародний трибунал ООН з морського права на базі Постійної палати третейського суду 12 травня 2017 р. почав розгляд справи «Україна проти Російської Федерації» з процедурних питань (див. таблицю).

15 листопада 2016 р. Міжнародний кримінальний суд, базуючись на звіті попереднього розслідування Прокурора Фату Бенсуді, порівняв анексію Криму до міжнародного збройного конфлікту, та встановив, що даний міжнародний конфлікт може бути розслідуваний за нормами Римського статуту, зокрема ст. 7 щодо злочинів проти людяності та ст. 8 щодо воєнних злочинів [10]. Також в звіті Прокурора зазначається, що окупаційна влада здійснює утиск кримських татар на півострові, насильно перемістила 179 заарештованих осіб на територію Російської Федерації і примусово мобілізує на військову службу жителів Криму [11].

Офіс Прокурора почне розслідувати міжнародні злочини, коли переконається, чи справді вони сталися і чи масовою або систематичною була атака на цивільне населення відповідно до політики держави-окупанта або воєнізованих формувань на Кримському півострові. У 2014 та 2015 рр. Верховна Рада України двічі зверталася до Міжнародного кримінального суду із проханням поширити юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на злочини, вчинені на території України з 20 лютого 2014 р. та в подальшому. Україна ініціювала два звернення в Міжнародний кримінальний суд. Перше – з питання проведення незалежного розслідування злочинів щодо Євромайдану. Офіційне звернення до цього суду уряд подав у 17 квітні 2014 р. [12]. Друге звернення стосується притягнення до відповідальності вищого керівництва Росії, лідерів «ДНР» і «ЛНР» за військову агресію в країні. Відповідну заяву було прийнято парламентом 04 лютого 2015 р. (у відповідності до ст. 12.3 Римського статуту, держава може визнати юрисдикцію суду щодо певних злочинів із застосуванням принципу зворотної сили у часі без ратифікації його статуту). Заяву подано 08 вересня 2015 р. [12]. Отже, офіційна Україна використовує принцип *ad hoc*: за допомогою спеціальних заяв визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на певний період часу (у випадку з Євромайданом: з 21 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р.; у випадку з російською військовою агресією: з 20 лютого 2014 р. до «сьогодні»). Щодо злочинів проти Євромайдану Міжнародний кримінальний суд 25 квітня 2014 р. розглянув звернення українського уряду і почав попереднє розслідування щодо відповідного періоду, щодо другої заяви

Прокурор Міжнародного кримінального суду почав попереднє розслідування 25 вересня 2015 р. [12].

Зазначимо, що Україна досі не ратифікувала Римський Статут, оскільки після підписання його у 2000 р. Президент України Кучма Л. Д. 13 лютого 2001 р. звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римському Статуту Міжнародного кримінального суду. Конституційний Суд України визнав, що Римський Статут не відповідає Конституції України в частині, що стосується положень абз. 10 преамбули та ст. 1-ї Статуту, згідно з якими «Міжнародний кримінальний суд... доповнює національні органи кримінальної юстиції»; можливість такого доповнення судової системи України не була передбачена розділом VIII «Правосуддя» Конституції України. Зміни до Конституції в частині правосуддя щодо можливості визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду набудуть чинності через три роки з наступного після дня опублікування закону щодо внесення змін до Конституції України [13], тобто до 30 червня 2019 р. Україна не зможе брати участь в Асамблеї держав-учасниць Міжнародного кримінального суду, що вирішують стратегічні питання роботи суду – наприклад, питання про те, як юрисдикція Міжнародного кримінального суду має поширюватися на злочини агресії (і, зокрема, притягнути до відповідальності винних в анексії Криму). Без ратифікації Статуту українці не працюватимуть у канцелярії прокурора суду, а наша держава не зможе претендувати на обрання судді Міжнародного кримінального суду від України.

Незважаючи на те, що позитивний для України розгляд справи в Міжнародному кримінальному суді досить можливий, при цьому він може завершитися лише встановленням кримінальної відповідальності вищих посадових осіб Російської Федерації за воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні ними під час агресії проти України, та винесенням їм відповідних вироків (відповідно до ст. 25 Римського Статуту «Індивідуальна кримінальна відповідальність») [10]. Питання реалізації відповідальності Російської Федерації як держави-агресора Міжнародний кримінальний суд не розглядатиме.

В Європейському суді з прав людини перебуває на розгляді 5 проваджень за позовами «Україна проти Російської

Таблиця

Міжнародна судова інституція	Предмет позову	Стадія судочинства	Графік подання сторонами меморандумів
Міжнародний суд ООН (International Court of Justice)	Порушення норм міжнародних конвенцій: а) Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (підтримка тероризму на сході України); б) Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (дискримінація етнічних українців і кримських татар в окупованому Криму)	Розгляд справи № 166 (19 квітня 2017 р. прийнятий наказ щодо надання тимчасових заходів; 13 травня 2017 р. визначений графік подання доказової бази)	До 12 червня 2018 р. Україна зобов'язана подати докази щодо порушень РФ. До 12 липня 2019 р. контр-меморандум заперечень щодо даних, наданих Україною. Новий графік для надання сторонами коментарів має бути визначений після 12 липня 2019 р.
Постійна палата третейського суду (Permanent Court of Arbitration)	Порушення норм Конвенції ООН з морського права 1982 р. (захист прав України як прибережної держави в прилеглих до Криму акваторіях в Чорному морі, Азовському морі та Керченській протоці)	Розгляд справи № 2017-06 (12 травня 2017 р. відбулося перше процедурне засідання арбітражу)	До 19 лютого 2018 р. Україна повинна подати меморандум (виклад фактів, на які вона спирається, заява з питання права, пояснення щодо порушених прав). До 19 листопада 2018 р. РФ має представити контр-меморандум (заперечення з приводу питань юрисдикції та/або прийнятності у відповідь на меморандум України, будь-які додаткові факти і необхідні пояснення). До 19 квітня 2019 р. Україна зможе дати відповідь на контр-меморандум, поданий РФ. До 19 вересня 2019 р. РФ може подати відповідні заперечення

Федерації», всі вони базуються на скаргах, поданих Україною у 2014–2015 рр.

Всього Україна подала 4 скарги через порушення Російською Федерацією Європейської конвенції з прав людини:

1) скарга № 20958/14 від 13 березня 2014 р., із кількома доповненнями – щодо незаконної анексії Криму та дії Російської Федерації на сході України;

2) скарга № 43800/14 від 13 липня 2014 р. стосується викрадення трьох груп українських дітей та їх незаконно-го вивезення до Російської Федерації;

3) скарга щодо незаконного переміщення до Росії Хайсера Джемільєва; пізніше уряд відкликав її через існування аналогічної індивідуальної скарги;

4) скарга № 42410/15 від 27 серпня 2015 р. щодо події в Криму та агресії Російської Федерації на Донбасі, починаючи з вересня 2014 р.

09 лютого 2016 р. Європейський суд з прав людини прийняв рішення розділити скаргу № 1, що стосується Криму та сходу України, на два окремих провадження (№№ 20958/14, 8019/16). 25 листопада 2016 р. Суд вирішив поділити скаргу № 4, присвоївши №№ 42410/15, 70856/16, оскільки вона теж стосується АР Крим та сходу України. Таким чином, з урахуванням того, що Київ відкликав скаргу № 3, зараз у Страсбурзі перебувають на розгляді 5 міждержавних позовів [14].

Уряд України стверджує, що з 27 лютого 2014 р. Російська Федерація, здійснюючи контроль над АР Крим, невід'ємної частини України, та допомагаючи збройним угрупованням, що діють на сході України, порушила положення Європейської конвенції з прав людини, зокрема статей: 2 (право на життя), 3 (заборона торгур і нелюд-

ського або такого, що принижує гідність, поводження), 5 (право на свободу та особисту недоторканність), 6 (право на справедливий судовий розгляд), 8 (право на повагу приватного життя), 9 (свобода релігії), 10 (свобода вираження думки), 11 (свобода зібрань та об'єднань), 13 (право на ефективний засіб правового захисту) і 14 (заборона дискримінації) та ст. 1 Першого протоколу № 1 (захист власності) і ст. 2 Протоколу № 4 (свобода пересування) до Конвенції [15].

Таким чином, окупація та подальша спроба анексії Російською Федерацією АР Крим та м. Севастополь, а також протиправні дії Російської Федерації на сході України, підпадаючи під визначення агресії відповідно до пунктів а), b), с), d), e), g) ст. 3 додатка до резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» (3314(XXIX)), мають бути доведеними в міжнародних судових інстанціях з відповідними правовими наслідками для держави-агресора. На жаль, позови України в Міжнародному суді ООН, Міжнародному трибуналі з морського права, Європейському суді з прав людини стосуються порушень Російською Федерацією окремих положень міжнародно-правових документів (Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р., Конвенція ООН із морського права 1982 р., Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.). Де-факто протягом останніх трьох з половиною років збройного конфлікту між Україною та Російською Федерацією звернення від України до міжнародних судів не стосуються встановлення факту збройної агресії Російської Федерації проти України, вирішення питання про відповідальність держави-агресора, визначення форм та обсягу цієї відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. A/RES/71/205 Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2016 [on the report of the Third Committee (A/71/484/Add.3)] 71/205. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/455/74/PDF/N1645574.pdf?OpenElement>.
2. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право / [Антонович М. М. та ін.] ; Українська асоціація міжнародного права. – К. : К. І. С., 2014. – 1056 с.
3. Задорожній О. В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права : монографія / О. В. Задорожній. – К. : К. І. С., 2015. – 712 с.
4. Бабін Б. В. Роль Європейського суду з прав людини в умовах російської агресії проти України / Б. В. Бабін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukma.edu.ua/index.php/news/2308-p-iata-vseukrainska-naukova-konferentsiia-aktualni-problemy-mizhnarodnoho-zakhyst>.
5. The Ukraine-Russia Conflict Signals and Scenarios for the Broader Region USIP.ORG SPECIAL REPORT 366 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.usip.org>.
6. International Court of Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/index.php>
7. International Court of Justice (case № 166, application) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/files/166/19314.pdf>.
8. International Court of Justice (case №166, order) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/files/166/19394.pdf>
9. Офіційний веб-сайт Міністерства збройних сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua>.
10. Римський статут МУС (A/CONF.183/9 от 17 июля 1998 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf).
11. Отчет о действиях по предварительному расследованию (от 14 ноября 2016 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>.
12. International Criminal Court [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>
13. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 28. – Ст. 532.
14. European Court of Human Rights deals with cases concerning Crimea and Eastern Ukraine, Press Release, the Registrar of the ECtHR, ECHR 345 (2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-4945099-6056223#{"itemid":\["003-4945099-6056223"\]} ; \[http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Armed_conflicts_ENG.pdf\]\(http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Armed_conflicts_ENG.pdf\).](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-4945099-6056223#{)
15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.